

Guido Michelini – habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, Parmos universiteto ordinarinis profesorius.

Moksliniai interesai: baltų kalbos, Mažosios Lietuvos giesmynai, semantika, italų dialektologija.

Adresas: Viale S. Michele 9, I-43100 Parma.

Tel. 0039-0521-034728 (darbo).

El. paštas: gmic@unipr.it

Guido Michelini: Professor for general linguistics at the University of Parma (Italy).

Research interests: semantics, baltic languages, hymnaries of Lithuania Minor, italian dialectology.

Address: Viale S. Michele 9, I-43100 Parma.

E-mail: gmic@unipr.it

Guido Michelini

Parmos universitetas

PRŪSIJOS LIETUVIŲ GIESMYNŲ ŠĄSAJOS SU VIETINIŲ VOKIEČIŲ VARTOJAMOMIS PUBLIKACIJOMIS IKI 1750 METŲ

Anotacija

1525 m. Prūsijoje įsigalėjus Martino Lutherio Reformacijai, atsirado naujų galimybių paprastų žmonių vartojamoms tautinėms kalboms, kurioms buvo lemta pakeisti daug kam nesuprantamą lotynų kalbą.

Netrukus pradėtos leisti religinės knygos gimtąja kalba, skirtos rytinėse Prūsijos žemėse gyvenančiai tautinei lietuvių mažumai: pirmoji iš jų – Martyno Mažvydo 1547 m. katekizmas su pabaigoje pateikiamu vienuolikos giesmių rinkinėliu.

Tikinčiųjų giedojimas turėjo svarbų vaidmenį liuteronų liturgijoje, todėl pats M. Mažvydas pasirodžius katekizmui pradėjo rengti išsamų lietuvišką giesmyną. Neužbaigtas darbas po ankstyvos M. Mažvydo mirties (1563) buvo pratęstas ir papildytas Baltramiejaus Vilento bei kitų talkininkų parengtomis giesmėmis: jis buvo paskelbtas dviem 1566 ir 1570 m. išėjusiais tomiais, pavadintais *Gesmėmis Chrikszoniskomis*. Tai buvo pirmas oficialus Prūsijos lietuvių giesmynas, po kurio pasirodė ir kitos analogiškos publikacijos, sudarytos panaudojant ankstesnių rinkinių giesmes ir jas papildant naujais kūriniais. XVIII a. viduryje išėjo Adomo Frydricho Šimelpenigio [*Adam Friedrich Schimmelpfennig*] parengtas dviejų dalių giesmynas, kuris be esminių pakeitimų pakartotinai buvo leidžiamas iki Antrojo pasaulinio karo išvakarių.

Tyrinėjant šių giesmynų atsiradimo aplinkybes ir kontekstą, būtina nepamiršti svarbaus fakto, kad lietuvių bendruomenė priklausė vietinei Liuteronų bažnyčiai, kurią valdė vokiečių tautinė grupė, užtikrinsi išskirtinį vaidmenį savo kalbai ir kultūrai. Todėl natūralu, kad Prūsijos lietuviai, rengdami oficialius savo giesmynus, visų pirma atsižvelgdavo į vietinių vokiečių naudojamas knygas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Reformacija, Martynas Mažvydas, giesmynai, Prūsijos lietuviai.

Abstract

The article analyzes the links between the hymnals of Prussian Lithuanians (M. Mažvydas, B. Vilentas, A. F. Šimelpenigis and others) and local German publications until 1750. It is assumed that the Prussian Lithuanians prepared their official hymns by using books relied on indigenous Germans. The main conclusion was that Prussia and all different national groups had a common treasure of hymns, which could be freely adjusted and supplemented.

KEY WORDS: Reformation, Martynas Mažvydas, the hymnals, Prussian Lithuanians.

doi:<http://dx.doi.org/10.15181/rh.v22i0.1630>

1527 m. Karaliaučiuje išleistas giesmynėlis *Etliche neue verdeütsche unnd gemachte ynn göttlicher schrift gegründte Christliche Hymnus un geseng* ir 1540 m. pasirodęs Jono Kugelmano [*Johannes Kugelman*] *Concentus novi trium vocum, Ecclesiarum usui in Prussia praecipue accomodati* negalėjo patenkinti naujų liturginių poreikių: nuo 5-ojo dešimtmečio Prūsijoje populiariausias giesmynas vokiečių kalba buvo Martino Lutherio sudarytos ir 1543 m. Wittenberge išspausdintos *Geistliche Lieder*¹, vėliau papildytos naujomis giesmėmis.

Šis M. Lutherio giesmynas atliko svarbų vaidmenį rengiant *Gesmes Chriksczoniskas*²: jis buvo pagrindinis vertimų iš vokiečių kalbos šaltinis, iš dalies lėmęs kalendorinių giesmių išdėstymą³. Dar labiau jis paveikė Jono Bretkūno 1589 m. parengtas *Giesmes Duchauņas*⁴, ir tai visų pir-

¹ Vienas šio leidimo egzempliorius saugomas Göttingeno universiteto bibliotekoje (signatūra: 8° Poet. Germ. III 2513 rara). Jis prieinamas internetu: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN785322191>

² Karaliaučiuje saugotas unikalus egzempliorius dingo per Antrąjį pasaulinį karą. Jo pagrindu 3-iajame dešimtmetyje padaryta faksimilė perspausdinta G. Michelini'o parengtoje publikacijoje *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai* (Vilnius, 2000), kartu pateikiant lietuviškų tekstų šaltinius.

³ Plg. Michelini 2007, 26–36.

⁴ Unikalus iki mūsų dienų išlikęs egzempliorius saugomas Uppsalos universiteto bibliotekoje (signatūra 123: 322). Jo faksimilė išspausdinta G. Michelini'o parengtoje publi-

ma matyti iš paties pavadinimo (*Giesmes Duchauanas < Geistliche Lieder*). Beveik visos čia spausdinamos lietuviškos giesmės (75 iš 76) atitinka papildytame M. Lutherio rinkinio leidime publikuotus tekstus⁵ ir išdėliotos laikantis to paties modelio, kaip prasitarė pats J. Bretkūnas lotyniškoje savo pratarėje⁶. Pabrėždamas šį faktą, jis tarsi atsiriboja nuo 1588 m. Karaliaučiuje išėjusių *Geistliche Lieder und Psalmen/ durch D. Mart. Luther/ Und viel fromer Christen mit vleis zusammen geordnet und corrigiert*. Tai pirmasis Prūsijoje išleistas išsamesnis giesmynas vokiečių kalba, kurio unikalų egzempliorių⁷ man pavyko rasti Rostoko universiteto bibliotekoje⁸ per virtualųjį Karlsruhės katalogą (*Karlsruhes Virtueller Katalog*)⁹. Pagrįsta manyti, kad tuo metu *Geistliche Lieder und Psalmen* jau galėjo būti populiaros ir konkuruoti su M. Lutherio giesmynu, nes keli J. Bretkūno paskelbti nežinomų autorių vertimai iš vokiečių kalbos (pvz., *O Diwe Malonus buki < O Herre Gott begnade mich*¹⁰) yra artimesni šios publikacijos variantams, o ne Wittenbergo giesmyno tradicijos tekstams¹¹.

Kelis dešimtmečius Prūsijoje vartotos *Geistliche Lieder und Psalmen* turėjo įtakos 1612 m. pasirodžiusių *Giesmių Chrikszcjonischkų ir Duchauanischkų*¹² parengėjui Lozorui Zengštokui [Lazar Sengstack], kuris savo rinkinio giesmes sugrupavo pagal šį giesmyną; dažnai juo sekė, išdėliodamas ir pavienius tekstus, kaip detaliau esu rašęs ankstesnėje savo publikacijoje¹³. Sąsajų akivaizdumu nesunku įsitikinti lyginant giesmynų temines grupes:

kacijoje Bretkūnas J., *Giesmes Duchauanas ir kitos 1589 metų liturginės knygos* (Vilnius, 2001), kartu pateikiant lietuviškų tekstų šaltinius.

⁵ Plg. Michelini 2005, 12–13.

⁶ *Canciunculas igitur secundum cancionale Witenergense digessi*.

⁷ Apie šią knygą nežinojo nei Ruth Führer (plg. Führer 1927), nei kiti tuometiniai vokiečių tyrinėtojai.

⁸ Signatūra: Fm – 3762.

⁹ Plg. internetinį puslapį: <https://kvk.bibliothek.kit.edu>

¹⁰ Ankstesnėje mano publikacijoje (Michelini 2005, 137–139) jis pateikiamas kartu su 1588 m. giesmyno variantu.

¹¹ Plg. Michelini 2005, 18–19.

¹² Vienas (defektuotas) egzempliorius saugomas Lietuvos mokslų akademijoje (signatūra LK-17/8). Jo faksimilė išspausdinta G. Michelini'o parengtoje publikacijoje *Zengštokas L., Giesmes Chrikszcjonischkos ir Duchauanischkos ir jų šaltiniai* (Vilnius, 2004), pridėdant trūkstamus puslapius ir kartu pateikiant lietuviškų tekstų šaltinius.

¹³ Plg. Michelini 2010, 234–238.

1. Von der Menschwerdung Jesu Christi	Giesmes ant Adventa
2. Von der Geburt Jesu Christi	Giesmes ant Kalledu [Dienan triu Karaliu]
3. Vom Leiden und sterben Jesu Christi	Giesmes ant Gawenias
4. Von der Aufferstehung Christi	Giesmes ant Weliku
5. Von der Himmelfart Jesu Christi	Giesmes ant dangun ßengima
6. Vom heiligen Geist	Giesmes ant Sekminu
7. Von der heiligen Dreyfaltigkeit	Giesmes ant S. Traices
8. Von den Zehen Geboten	Giesmes ape Deschims prisakimu
9. Vom Glauben	Giesmes ape Wiera
10. Vom Vater unser	Giesmes ape malda Ponischka
11. Von der Tauffe	Giesmes ape Schwenta Krikschta
12. Von der Bus	Giesmes ape Pakutos alba atleidima grieku
13. Von der Rechtfertigung	Giesmes ape apteisinimo grieschnoia ßmogaus [Paraphrasis]
14. Vom Abendmahl des Herrn	Giesmes ape Sacramenta Altaraus
15. Dancksagung	Giesmes Dekawoghima
16. Vom Christlichen Leben und Wandel	Giesmes ape Krikschczonischka giwe- nima
17. Von Creutz/ Verfolgung und an- fechtung	Giesmes ape Krißu persekineghima ir gundinima
[18. Von der Christlichen Kirchen]	
19. Vom Tod und Sterben	Giesmes ape smerti ir mirrima
20. Vom Begrebnis	Giesmes ape kuna ßmogaus pakasima
21. Vom Jüngsten tag und Aufferste- hung	Giesmes ape sudna diena ir prikelima
22. Frü so man auffstehet	Giesmes Ritha meta giedamos
23. Am abend so man zu bette gehet	Giesmes Wakara meta giedamos
24. Vor dem Essen	Giesmes pirm Walgia
25. Nach dem Essen	Giesmes po Walgia
(Deutsche Litaney)	Litania
26. Und etliche Psalmen	Psalmi Dawida
Folgen noch andere Geistliche Lieder	Sekasi kitos krikschczonischkas giesmes

Didžioji dalis naujų vertimų iš vokiečių kalbos galėjo būti parengta re-
miantis 1588 m. giesmyno variantais; vienas iš tokių – giesmė *Dziaukites
mieli krikschczonis* (< *Jr lieben Christen frewt euch nun*). Kadangi vertimus
iš vokiečių kalbos rengė įvairūs ir dažnai neįvardyti asmenys, ne visi jie

turėjo naudotis vietiniu giesmynu: keli vertimai artimesni tuometinėje Vokietijoje populiarių Niurnbergo giesmynų variantams¹⁴.

Sudaręs naują lietuviškų giesmių rinkinį, Danielius Kleinas [*Daniel Klein*] jį pavadino *Naujomis giesmju knygomis*, sekdamas 1650 m. Karaliaučiuje išleista ir Prūsijoje plačiai vartota publikacija *New Preussisches vollständiges Gesangbuch*. Deja, iki mūsų dienų neišliko nei šis giesmynas¹⁵, nei iki 1652 m. D. Kleino parengtas ir kartu su 1653 m. *Grammatica Litvanica* pristatytas¹⁶ pirminis giesmyno rankraštis, kuris, negavęs pritarimo spaudai, vėliau buvo kiek perdirbtas ir papildytas naujomis giesmėmis¹⁷. Rengdamas 1666 m. paskelbtą galutinį giesmyno variantą¹⁸, D. Kleinas galėjo pasinaudoti papildytu 1650 m. publikacijos leidimu, kuris, pavadintas *Neues Preussisches vollständiges Gesangbuch*, pasirodė 1657 m. Iki XX a. išlikę du šios publikacijos egzemplioriai dingo per Antrąjį pasaulinį karą ir nepasiekė mūsų dienų¹⁹. Per virtualųjį Karlsruhės katalogą man pavyko rasti Helsinkio universiteto bibliotekoje saugomą tyrinėtojams nežinomą vėlesnį publikacijos leidimą *Neu-vermehrtes und vollständiges Preussisches Gesangbuch* (1666)²⁰. Lygindamas šį leidimą su R. Führer pateikiamu detaliu 1657 m. giesmyno turiniu²¹, įsitikinau, kad jame be esminių pakeitimų perspausdinamas 1657 m. giesmynas, gale pridodant keliolika naujų giesmių.

Nėra abejonių, kad D. Kleinas sugrupavo giesmes pagal naujojo Prūsijos giesmyno modelį, retai nuo jo nutoldamas. Tuo galima įsitikinti, sugretinus šių giesmynų temines grupes:

¹⁴ Plg. Michelini 2010, 16–17.

¹⁵ Vienintelis žinomas jo egzempliorius, saugotas Prūsijos paveldo bibliotekoje Berlyne (signatūra Em 4210), dingo per Antrąjį pasaulinį karą.

¹⁶ Apie šią aplinkybę pats D. Kleinas prasitaria Prūsijos valdovui skirtoje gramatikos pralkalboje, p. 6 (plg. *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai*. Vilnius, 1957, 74).

¹⁷ Apie tai D. Kleinas rašo savo giesmyno pratarmėje, p. XXI.

¹⁸ Vienas jo egzempliorius saugomas Torunės universiteto bibliotekoje, signatūra Pol. 7. 4334–4335. Jo faksimilė išspausdinta G. Michelini'o parengtoje publikacijoje *D. Kleino Naujos giesmju knygos* (Vilnius, 2009), kartu pateikiant lietuviškų tekstų šaltinius.

¹⁹ Vienas priklausė Prūsijos paveldo bibliotekai Berlyne (signatūra Em 4214), o kitas – 1942 m. sudėgusiai Hamburgo miesto bibliotekai.

²⁰ Signatūra: Sondersammlung 785.VII.13.

²¹ Plg. Führer 1927, 234–248.

1. Vom Advent oder von der Menschwerdung Jesu Christi
2. Von der Geburt JESU Christi
3. Neu-Jahrs-Lieder
4. Auff das Fest der Weisen
5. Auff das Fest Mariae Reinigung
6. Auff das Fest Mariae Verkündigung
7. Vom Leiden und Sterben Jesu Christi
8. Vom der Aufferstehung Jesu Christi
9. Von der Himmelfahrt Christi
10. Von dem Heiligen Geist
11. Von der Heiligen Dreyfaltigkeit
12. Auff's Fest Johannis der Täuffers
13. Auff's Fest der Heimsuchung Mariae
14. Auff's Fest Michaelis
15. Von der Christlichen Kirchen
16. Vom Catechismo
17. Von den Zehen Geboten
18. Vom Glauben
19. Vom Gebeth oder Vater Unser
20. Von der Tauffe
21. Von der Beicht und Buß
22. Von der Absolution
23. Vom Abendmahl des Herrn
25. Dancksagungs-Lieder
- [26. Von der Rechtfertigung]
34. Morgen-Lieder
35. Vor Essens
36. Nach Essens
37. Abend-Lieder
27. Vom Christlichen Leben und Wandel
24. Psalmen
28. Vom Creutz, Verfolgung und Anfechtung
30. Vom Donner und Ungewitter
- Dancksagung nach vergangenen Ungewitter
1. Apie Adwentą
2. Apie Užgimmima Jezaus Kristaus
3. Ant Náujo Méto
4. Dienoje tryu Karalu
5. Dienoj' apczystijimo P. Maryos
6. Dienoj' Maryos pranėbimo
7. Ape Kentejima bei smerti J. Kristaus
8. Ape Prisikėlimą Kristaus
9. Ape Dangun-zėngima Kristaus
10. Ape Szwenta Dwásę
11. Ape Szwentą Traice
12. Dienoj' S. Jono Krikštitojo
13. Dienoj' atlėnkimo S. Maryos
14. Dienoj' S. Angelu
15. Ape Krikščzonišką Bažnyčą
16. Ape penkias dalis musu Krikščcon. mokslo
17. Ape dėbimti Pono Diewo Prisėkimus
18. Apie wierą Krikščzonišką
19. Ape Maldą Ponišką
- [20. Litanya]
21. Ape S. Krykštą
22. Ape griekū Jšpažinima
23. Ape apteisinima grieбноjo žmogaus
24. Ape weczéré Kristaus
25. Dekawojimo Giesmes
26. Ryta meta Giesmes
27. Pirm walgimo
28. Po walgimo
29. Wákara méta giesmes
30. Apie Krikščzonišką giwėnima
31. Psalmi Pr. Dowido
32. Ape Kryžu, persėkinėjima ir pagundima ir wissokias kitas slogas
33. Czėsu wėtru ir didžu perkunu
- Dėkawone po wėtros ir didžu perkunu
- [Giesme del lytaus, alba giedros]
- [Del peržegnojimo ir išlaikimo zėmes waisu]

32. Zur Zeit des Krieges	34. Czése Káro
[33. Buß- und Beth-Lieder]	[Laupses giesme už Pakāju dūtājį]
31. Zur Zeit der Pestilenz	35. Czesé maro arba pávietriós
29. Trost-Lieder	36. Giesmes Palinksminojimo
38. Vom Tod und Sterben	37. Ape smerti ir mirrima
39. Vom Begräbnüß	38. Ape kuno žmogaus palaid.
40. Vom Jüngsten Tage und Aufferstehung	39. Ape sudna diena ir prikėlima
41. Vom ewigen Leben	40. Ape amžiną giwėnimą
42. Der reisenden oder wegfarenden Lieder	41. Ape Kelláwimą

Neues Preussisches vollständiges Gesangbuch, kaip oficialus to meto Prūsijos giesmynas, lėmė lietuviško rinkinio giesmių sugrupavimą. Tačiau ne visos su vokiškais šaltiniais susijusios naujos lietuviškos giesmės buvo išverstos iš jo arba pagal jame išspaudintus variantus. Lietuviškų vertimų autoriai galėjo pasinaudoti kitu didelės apimties vietiniu giesmynu, mums žinomu iš 1665 m. Karaliaučiuje pasirodžiusios publikacijos *Preussisches Neu vermehrtes/ über vorige Editiones gantz vollständiges Gesang-Buch*; vientelis mūsų dienų sulaukęs jos egzempliorius saugomas Göttingeno universiteto bibliotekoje²². Neatmetama galimybė, kad buvo naudotasi kitu populiariu giesmynu *Praxis pietatis melica*, nuo 1647 m. pakartotinai leistu Berlyne²³, kurio ryšiai su Prūsija suintensyvėjo po 1618 m. sudarytos Prūsijos ir Brandenburgo dinastinės unijos.

Daugiausia vertimų iš vokiškų originalų, kurie nepateikiami vietiniuose giesmynuose, yra parengęs talentingas poetas Melchioras Švoba [*Melchior Schwabe*]²⁴. Neapsiribodamas vertimais, jis sukūrė nemažai originalių

²² Signatūra: 8 H E RIT I, 12693.

Ši knyga prieinama internetu: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN786642629>

²³ Rengdamas savo faksimilę, rėmiausi Bavarijos bibliotekoje Münchene saugomu 1653 m. leidimo egzemplioriumi (signatūra: Liturg. 1374a).

Vietoj jo galima pasinaudoti Prūsijos paveldo bibliotekoje Berlyne saugomu 1666 m. leidimo egzemplioriumi (signatūra: Eh 7212), prieinamu internetu: <http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB0001BFBC00000000>

²⁴ Plg. M. Švobos giesmes *Eikim' Angėlump wissi* (< D. Schweinitzo *Singen wir aus hertzen Grund*) ir *Diew's mus nor kawoti* (< J. Heermanno *Allzeit wil Gott sorgen*). Šaltinis *Singen wir aus hertzen Grund* pateikiamas D. Schweinitzo knygoje *Penta-Decas Fidium Cordialium Prima*, o *Allzeit wil Gott Sorge* – J. Heermanno knygoje *Devoti Musica Cordis: Haus und Hertz Musica*. Matyt, M. Švoba, būdamas poetas, atsižvelgdavo ne tik į giesmynus, bet ir į kitų poetų publikacijas.

ar pusiau originalių giesmių. Dvi iš jų buvo paskelbtos 1666 m. D. Kleino giesmyne, kitos – 1685 ir 1705 m. išėjusiuose papildytuose šio giesmyno leidimuose. M. Švobos tekstai pradžioje buvo skirti ne D. Kleino knygai, o greičiausiai konkurenciniam giesmynui, kurį pats M. Švoba rengėsi išleisti. Tokią mintį galima paremti Liucijos Citavičiūtės neseniai atrastu 1659 m. D. Kleino laišku Prūsijos valdovui, iš kurio aiškėja, kad M. Švoba buvo vienas aršiausių D. Kleino giesmyno skelbimo priešininkų²⁵. Nors ir nežinant, kokią giesmių knygą M. Švoba būtų sudaręs, galima manyti, kad jis, kitaip nei D. Kleinas, nesilaikė tuometinio vokiško giesmyno modelio ir neketino keisti L. Zengštoko senjojo giesmyno sandaros ar labiau jo redaguoti, o tik siekė papildyti jį savo paties ir bendraminčių parengtomis giesmėmis, atspindinčiomis naujųjų laikų poetinę dvasią.

Nuo nusistovėjusių tradicijų labiau nutolo D. Kleino parengtas giesmynas: čia ne tik buvo pakeista L. Zengštoko giesmyno sandara, bet ir nemažai giesmių taip redaguotos, kad tikintiesiems liko sunkiai atpažįstamos. Tradicijų lūžio veiksnys leido M. Švobai ir kitiems oponentams, tarp kurių buvo ir giesmių vertėjas Jonas Liudemanas [*Johann Lüdemann*], stabdyti D. Kleino darbo publikavimą. Tik mirus J. Liudemanui (1661), o po jo M. Švobai (1663) reikalai pagerėjo: 1666 m. D. Kleinui pagaliau pavyko išleisti savo rinkinį. Be 38 giesmių, paties D. Kleino išverstų iš vietiniuose giesmynuose pateikiamų vokiškų šaltinių²⁶, į rinkinį buvo įtraukta arti 30 buvusių jo oponentų M. Švobos ir J. Liudemano parengtų giesmių.

1685 m. pasirodė Jono Rikovijaus parengtas papildytas D. Kleino giesmyno leidimas²⁷. Iki jo Prūsijoje buvo populiarus 1675 m. vokiečių kalba publikuotas giesmynas *Preußisches Neu verbessert- vollständiges Kirchen- Schul- und Haus-Gesangbuch*²⁸, su papildymais pakartotinai išleistas 1690 m.²⁹. Didesnė dalis J. Rikovijaus pridėtų giesmių³⁰ (27 iš 36) išversta iš

²⁵ Plg. Citavičiūtė 2009, 22–26.

²⁶ Tačiau giesmė *Ant Diewo wissada tikiu aß tužbosa* [*< Auff meinen lieben Gott trau ich*] (p. 392–393) neišversta iš vietiniuose giesmynuose pateikiamo ilgesnio varianto.

²⁷ Vienas jo egzempliorius saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje, signatūra LRB – 3/806.

²⁸ Vienas defektuotas jo egzempliorius saugomas Gothos bibliotekoje (signatūra: Cant. spir. 8° 00276).

²⁹ Vienas šio leidimo egzempliorius saugomas Karlsruhės vietinės liuteronų bažnyčios bibliotekoje (signatūra: K 1272).

³⁰ Minėtoje G. Michelini'o publikacijoje *D. Kleino Naujos giesmju knygos* (p. 429–446) visi šie tekstai perspausdinti kartu su jų šaltiniais.

žinomų vokiškų šaltinių, kurie (išskyrus *Wir dancken dir Herr Jesu Christ > Táv dekawojem mil's Jezau*³¹) išspausdinti minėtame 1675 m. giesmyne. Tačiau išdėliodamas nekalendorinių giesmių grupes J. Rikovijus neskė šio giesmyno modeliu³² ir buvo originalus.

1705 m. Zigmantas Šusteris [*Siegmund Schuster*] vėl perspausdino D. Kleino giesmyną³³, pridėdamas 25 naujas giesmes³⁴. Prūsijoje tuomet buvo vartojamas 1702 m. išėjęs papildytas 1675 m. giesmyno leidimas *Neu verbessert- vollständiges Kirchen- Schul- und Hauß-Gesangbuch*³⁵, kuris tapo Z. Šusterio publikacijos atraminiu tašku: iš 20 giesmių, išverstų iš vokiškų šaltinių, 16-a išspausdinta šiame 1702 m. leidime. Dar vienas šaltinis³⁶ spausdinamas 1665 m. giesmyne *Preussisches Neu vermehrtes/ über vorige Editiones gantz vollständiges Gesang-Buch*, kiti³⁷ – rinkiniuose *Praxis pietatis melica* ir *Neu zugerichtete Praxis pietatis melica*³⁸.

Kai išėjo Jono Berento [*Johann Behrendt*] sudarytas 1732 m. giesmynas *Jß naujo pérweizdėtos ir pagérintos Giesmû Knygos*³⁹, be minėtojo 1702 m. leidinio, Prūsijoje buvo populiarus Michaelio Lilienthalio 1723 m. giesmynas *Des Singens Vernünfftiger Gottes-Dienst*⁴⁰; kiek vėliau pasirodė dar vienas M. Lilienthalio giesmynas (*Auserlesenes Gesang-Buch, Den Kern al-*

³¹ Anoniminis vertimo autorius galėjo pasinaudoti kitur išleistu tuometiniu giesmynu (pvz., 1682 m. Rudelstade išspausdintu *Christliches Gesang-Büchlein*) arba keliskart XVII a. perspausdinta giesmės autoriaus Nikolauso Selneccerio knyga *Der Psalter mit kurtzen Summarien und Gebetlein*, kurioje ši giesmė pateikiama.

³² Plg. Michelini 2009, 78–79.

³³ Vienas egzempliorius saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje, signatūra Lr 1383.

³⁴ Minėtoje G. Michelini'o publikacijoje *D. Kleino Naujos giesmju knygos* (p. 447–459) visi šie tekstai perspausdinti kartu su jų šaltiniais.

³⁵ Vienas jo egzempliorius saugomas Liuteronų liturgijos ir bažnytinės muzikos centre Hildesheime (signatūra: GB 1702).

³⁶ *Mein Seel bedenck all Tage (> Duße dumok mislingay* [1705, 430–432]).

³⁷ *Das walt Gott Vater und Gott Sohn (> Te walda Dieu's Tew's bei Sunus* [1705, 175–177]), *Herr Jesu Christ dich zu uns wend (> Ak Jezau! mus dabar pristok* [1705, 240]), *O Herre Gott Für dein lehwort (> Už tawajj, Diewe, žodį* [1705, 241]).

³⁸ Plg. Bavarijos bibliotekoje Münchene saugomą 1693 m. leidimo egzempliorių (signatūra: Liturg. 1374 k), prieinamą internetu: <http://stimbuecher.digitale-samm-lungen.de/view?id=bsb00092979>

³⁹ Unikalus jo egzempliorius saugomas Prūsijos paveldo bibliotekoje Berlyne (signatūra En 9820).

⁴⁰ Vienas jo egzempliorius saugomas Greifswaldo universiteto bibliotekoje (signatūra: 565/ FuH 16021).

ter und neuer Lieder [...] in sich fassend, 1731)⁴¹ ir didelės apimties rinkinys *Der singende Christ, wie er sich in mehr denn Eilff hundert Heiligen Liedern [...] hören lässet*⁴², kurį sudarė ir 1730 m. išleido Arnoldas Heinrichas Sahme.

Šiek tiek pakeitęs Z. Šusterio 1705 m. giesmyno sandarą, J. Berentas perspausdino iš jo didžiąją dalį savo rinkinio tekstų (iš viso jų 335), bet naujoviškai pateikė atskirų grupių (išskyrus *Psalmes Dowido*) giesmes: jas išdėliojo abėcėlės tvarka pagal pradinį žodį, paveiktas *Des Singens Vernünfftiger Gottes-Dienst* modelio, kurio laikėsi ir *Der singende Christ [...]* sudarytojas. Apie 70 naujų J. Berento giesmyno tekstų yra versta iš vokiškų šaltinių, išspausdintų minėtose vietinėse publikacijose.

Iš šešių pakartotinių J. Berento giesmyno leidimų (1735, 1738, 1740, 1745, 1748, 1750) antras, trečias ir ketvirtas neišliko iki mūsų dienų. Bet iš 1745 m. leidime išspausdintos Johanno Quandto pratarmės žinome, kad trečiame 1738 m. leidime buvo pateikiama 360 giesmių, prie kurių, anot Gotfrydo Ostermejerio giesmynų istorijos⁴³, ketvirtame leidime nebuvo pridėta nė viena nauja giesmė. Pagrįsta manyti, kad iki 1738 m. į J. Berento giesmyną galėjo patekti D. Kleino *Maldu knygielių* priede (*Appendix*) paskelbtas vertimas *Ak mans Diwe βime varge* (< *O Herre Gott in meiner Noht*)⁴⁴, Frydricho Kristupo Rabės [*Friedrich Christop Rabe*] *Jėzau, tawo sunki muka* (< *Jesu, dein betrübtes Leiden*), 1732 m. leidimo talkininkams Pilypui Ruigiui ir Abraomui Dovydui Liuneburgui [*Abraham David Lüneburg*] priskiriamos keturios giesmės⁴⁵, šeši Ulricho Glazerio [*Ulrich Glaser*] tekstai⁴⁶, kurių ankstyvesnieji variantai 1729–1732 m. užrašyti jo

⁴¹ Vienas jo egzempliorius saugomas Heidelbergo universiteto bibliotekoje (signatūra: Waldberg 2878/ RES).

⁴² Vienas šio leidimo egzempliorius saugomas Göttingeno universiteto bibliotekoje (signatūra: 8 H E RIT I, 12703). Jis prieinamas internetu: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN661174816>

⁴³ Plg. Ostermejeris 1996, 356.

⁴⁴ Šiuo klausimu plg. Michelini 2010a, 55–56.

⁴⁵ *Dwase Diwo tu βwentoji* (< ?), *Pabusk dabbar, Duβele* (< *Wohl auf, Herz und Gemüthe*), *Laβélis Wyn'-ūgélū ragáutas amžinū* (< *Ein Tröpflein von den Reben*), *Jėzau, pilnas Mėilės, Atilsie Duβélės* (< *Jesu, Ruh' der Seelen*).

⁴⁶ *Ak Gėlbetojau! tu manę* (< *Hilf, Helfer, hilf in Angst und Noth*), *Ak Jėzau Diwo Awinėl* (< *O Jesu, Gottes Lämmelein*), *Ak tu βwenczausesis Diwe* (< *O Heilige Dreifaltigkeit*), *Darryk miel's Diwe su mannim'* (< *Herr, wie du willst*), *Naktis dabbar praβoko jau* (< ?), *Žmogus aβ bėdnas nieks esmi* (< *Jch armer Mensch doch gar nichts bin*).

rankraštyje *Nammû Szuilêš ir Bažnyczêš Pamôkslas*⁴⁷, ir trys anoniminiai tekstai⁴⁸, spaudai parengti galbūt iš bažnyčiose paplitusių rankraščių. Išskyrus P. Ruigio *Diewo Dwase tu βwentoji* ir U. Glazerio *Naktis dabbar praβoko jau*, kurie galėtų būti originalūs kūriniai, kitos giesmės išverstos iš žinomų vokiškų šaltinių, pateiktų minėtuose vietiniuose giesmynuose ar juos papildančiose naujose publikacijose *Sammlung alter und neuer Lieder*⁴⁹ ir *Kern alter und neuer Lieder*⁵⁰, greitai tapusiose populiariausiais Prūsijos giesmynais. Tik trys giesmės paimtos iš kitų publikacijų: *Jesu, Ruh' der Seelen* – iš Berlyno giesmyno *Geistliche und Liebliche Lieder*⁵¹, o žymaus poeto Benjamino Schmolcko kūriniai *Jch suche dich in meinem Bette* ir *Das Grab ist da! Hier steht mein bette* – iš jo rinkinio *Das in gebundenen Seuffzern mit Gott verbundene andächtige Hertz*.

Adomo Frydricho Šimelpenigio [*Adam Friedrich Schimmelpfennig*] parengtas penktasis (1745) J. Berento giesmyno leidimas⁵² susideda iš 409 giesmių (aštuonios iš jų pateikiamos priede „Kittos naujos giesmės βwêžey pridêtos“): prie ankstesniajame leidime buvusių 360 giesmių čia pridėti 49 vertimai iš vokiečių kalbos, daugiausia parengti paties A. F. Šimelpenigio ir U. Glazerio; pastarajam priskiriami šeši tekstai nėra nauji, o perspausdinti iš jo giesmynėlio *Kêlos Nobažnos Giesmes*⁵³. Išskyrus Leopoldo F. Lehrio († 1744) giesmę *Man's Jêzus priima grieβnus* (kurios originalas *Mein Hei-*

⁴⁷ Jis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje, signatūra F1 – C59.

⁴⁸ Plg. *Jau Grâbas cze! cze reiks miegoti* (< *Das Grab ist da! Hier steht mein Bette*), *Jr βi Naktis dabbar praêjo* (< *Auch diese Nacht hat sich verloren*) ir *Sztay, jêβkau sawo Patalêlêj* (< *Jch suche dich in meinem Bette*).

⁴⁹ Titulinio puslapio neturintis unikalus 1735 m. egzempliorius saugomas Kylio universiteto bibliotekoje (signatūra: Cb 3425); papildytas 1741 m. leidimas saugomas Prūsijos paveldo bibliotekoje Berlyne (signatūra: Slg Wernigerode Hb 1373).

⁵⁰ Unikalus 1735 m. leidimo egzempliorius saugomas Prūsijos paveldo bibliotekoje Berlyne (signatūra: Slg. Wernigerode Hb 1477). Vėlesnio 1737 m. leidimo egzempliorius saugomas Göttingeno universiteto bibliotekoje (signatūra: 8 CANT GEB 78).

⁵¹ Plg., pvz., 1732 m. leidimą (p. 721), kurio egzempliorius saugomas Francke's fondo bibliotekoje (signatūra GESANG: 763).

⁵² Unikalus jo egzempliorius saugomas Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje Peterburge, signatūra Lb 1044.

⁵³ Plg. *Aβ bédnas Griekinink's tauwšp'* (< *Jch armer Sünder komm zu dir*), *Dangun' ženg' musû Diewas* (< *Gott fâhret auf gen Himmel*), *Diewe man's! jau iβauso* (< *Mein Gott, nun ist es wieder Morgen*), *Jêzau, Duβiôs tu Szwiesa* (< *Jesu, meiner Seelen Licht*), *Kaip niekingas prapûlingas* (< *Ach wie nichtig, ach wie flüchtig*), *Swiete! aβ tauwš nubodêš* (< *Welt ade, ich bin dein müde*).

land nimmt die Sünder paskelbtas knygoje *Cöthnische Lieder*⁵⁴), kitų vertimų šaltiniai pateikiami rinkiniuose *Sammlung alter und neuer Lieder* ir *Kern alter und neuer Lieder*⁵⁵.

Šeštasis leidimas (1748)⁵⁶ išaugo iki 417 giesmių, papildžius priedą aštuoniomis naujomis giesmėmis, kurių vokiški originalai išspausdinti tuose pačiuose kaip tik minėtuose rinkiniuose.

A. F. Šimelpenigio parengtame 1750 m. leidime⁵⁷ perspausdinta 400 giesmių iš J. Berento giesmyno pagrindinės dalies: atsisakyta tik vieno vertimo dubletu *Ak Amžė! baisingas žodis* [nr. 394] (< *O Ewigkeit, du Donner-wort*). Ankstesniojo leidimo (1748) priede publikuotos giesmės (16 tekstų) ir su tuo leidimu susijusių *Kittų naujų Giesmių* (120 tekstų) redaguoti variantai pateko į naujai sudarytą *Antrąją Dalį Giesmių Knygų*, kuri išaugo iki 142 giesmių (žymimų skaičiais 401–542), į ją dar įtraukus šešis naujus A. F. Šimelpenigio vertimus iš vokiškų originalų, publikuotų vietiniuose giesmynuose⁵⁸.

A. F. Šimelpenigio perspausdintos *Kittos naujos Giesmės* buvo atsiradusios iš privačiai vartoti skirtų U. Glazerio *Kėlių Nobažnų Giesmių*, pasirodžiusių 1736 m. ir su papildymais perspausdintų 1738 ir 1740 m.: iki mūsų dienų išliko tik paskutinis Karaliaučiuje spausdintas leidimas⁵⁹, ku-

⁵⁴ Plg. 1738 m. Cöthene išėjusį antrąjį leidimą, p. 124–128. Hallės krašto bibliotekoje saugomas egzempliorius, signatūra 67 A 4395 (1), prieinamas internetu (<http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:gbv:3:1-508549>).

⁵⁵ Kelios B. Schmolcko giesmės (*Der Sabbath ist vergangen; Der Sonnen Glantz verbirget sich; Hirte deiner Schafe; Mein Gott, ich weiß wohl, daß ich sterbe Weine nicht, Gott lebet noch*) pateikiamos *Sammlung alter und neuer Lieder* (1741 m. leidime ir vėliau), o jų trūksta *Kern alter und neuer Lieder*. Taip pat tik *Sammlung alter und neuer Lieder* pateikiamos tokios vietinės giesmės kaip A. H. Sahme's *Hertz! Du hörst in den Lüften* ir *Nun legen meine Glieder*, S. Dacho *Je mehr wir Jahre zählen*. Giesmynu *Kern alter und neuer Lieder* labiausiai remtasi verčiant pietistų autorių tekstus.

⁵⁶ Nedefektuotas jo egzempliorius saugomas Prūsijos paveldo bibliotekoje Berlyne (signatūra En 9822).

⁵⁷ Unikalus šiandien žinomas jo egzempliorius saugomas Göttingeno universiteto bibliotekoje (signatūra: 8 CANT. GEB 258).

⁵⁸ Rengiant vertimą *Ak βtay, Immanuel* (< *Immanuel, dein Eigenthum*) naudotasi privačiai vartoti skirtu F. A. Schultzo 1739 m. giesmynu *Kern alter und neuer geistreicher Lieder* (p. 345–348), kurio egzempliorius saugomas Greifswaldo universiteto bibliotekoje (signatūra: 527/FuH 47074).

⁵⁹ Unikalus jo egzempliorius saugomas Franke's fondo bibliotekoje Hallėje (signatūra 41/2).

riame pateikiami 128 vertimai iš vokiškų originalų⁶⁰. Daugiausia vertimų parengęs pietistas U. Glazeris rėmėsi vietiniais giesmynais, iš jų išskirdamas pietistinės krypties giesmių rinkinį *Kern alter und neuer Lieder*. Tik retais atvejais U. Glazerio versti tekstai imami iš kitų šaltinių: plg. Erdmanno Neumeisterio *Die Neue Woche geht nun* (> *Nauja prasideda Nedėle*), *So ist die Woche nun geschlossen* (> *Tai pasibaigė wėl Nedėle*), *Jesus nimmt die Sünder an* (> *Jėzus priėmė Griežnus*)⁶¹, Benjamino Schmolcko *Demnoch beib ich stets an dir* (> *O taczaus aβ wissadōs, mans Diewe*)⁶², Christopho Starcke's *Jch glaub' an einen Gott der heißt*⁶³ (> *Tikku i Diewq wienajj, kursai Raβtė*).

U. Glazerio giesmynėlis vėliau dar buvo perspausdintas du kartus. 1745 m. šis giesmių rinkinėlis, pavadintas *Kittomis*, buvo pridėtas prie J. Berento giesmyno penktojo leidimo; jame perspausdintos ir abėcėlės tvarka sudėtos visos giesmės, išskyrus *Diewe man's! jau iβauso*, kurią A. F. Šimelpenigis įtarukė į J. Berento giesmyno priedą (nr. 409). 1748 m. U. Glazerio giesmynėlis, pervadintas *Kittomis naujomis Giesmėmis*, buvo publikuotas kartu su J. Berento giesmyno šeštuoju leidimu, išdėliojus giesmes pagal šio giesmyno modelį. Giesmių skaičius čia sumažėjo iki 120, nes buvo atsakyta penkių giesmių, 1745 m. įtrauktų į J. Berento giesmyną⁶⁴, ir dviejų vertimo variantų⁶⁵, kurie dubliavosi su tame pačiame giesmyne išspausdintais A. F. Šimelpenigio tekstais *Kq, Jėzau, nū Kančiū tawujū* ir *Ko boju Swieto βio*.

⁶⁰ Šių tekstų bei jų šaltinių sąrašas pateikiamas Michelini 2009, 146–152.

⁶¹ Visi trys E. Neumeisterio kūriniai paskelbti jo knygoje *Der Zugang Zum Gnaden-Stuhl Jesu Christo*. Plg. 1724 m. leidimą (p. 1–4, 552–555, 687–689); vienas jo egzempliorius saugomas Liuteronų liturgijos ir bažnytinės muzikos centre Hildesheime, signatūra: GB 1724. Vėlesnio (1746 m.) leidimo egzempliorius prieinamas internetu: <http://digital.bibliothek.uni-halle.de/vd18/content/pageview/11111610>

⁶² Kūrinys pateikiamas populiarioje poeto knygoje *Heilige Flammen der Himmlisch gesinnten Seele*, pirmą kartą išspausdintoje 1717 m.

⁶³ Plg. Starcke Ch. *Sechsfach-kurtzgefaßte Ordnung des Heils*. Leipzig, 1738, p. 6 (vienas jo egzempliorius saugomas Leipzigo universiteto bibliotekoje, Signatūra Pred. 2176). Tekstas perspausdintas be pakeitimų 1744 m. leidime, p. 6; Prūsijos paveldo bibliotekoje Berlyne saugomas jo egzempliorius prieinamas internetu: http://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN662037863&PHYSID=PHYS_0001&DMDID=

⁶⁴ *Aβ bėdnas Griekinink's tawėsp', Dāgun' ženg' musū Diewas, Jėzau Duβiōs tu Szwiesa, Kaip niekingas prapūlingas, Swiete! aβ tawėš nubōdėš.*

⁶⁵ *Pon' Jėzau! kq nū Mūkū ir Swiet's man yr' tikkras Niek's.*

Pirmą kartą nuo M. Mažvydo laikų atskiro leidinio giesmės papildė oficialių lietuvių giesmyną ir tapo sudedamąja jo dalimi. A. F. Šimelpenigio pavyzdžiu vėliau sekė Karolis Keberis, 1832 m. prie J. Berento giesmyno pridėdamas *Treczią dalį Giesmjū Knygū*, į kurią, be paties parengtų vertimų, įkomponavo apie 80 giesmių, anksčiau išspausdintų sėkmės nesulaukusiose G. Ostermejerio ir K. G. Milkaus publikacijose⁶⁶.

Išvados

1750 m. A. F. Šimelpenigio sudarytas dviejų dalių giesmynas ryškiai atspindi Prūsijos arealo giesmynams būdingus bruožus, nes susijęs su tomis tradicijomis, kurios jau nuo M. Mažvydo laikų, kaip išdėstyta šiame straipsnyje, pirmiausia atsižvelgdavo į Prūsijoje vartojamas vokiškas publikacijas. Tokią išvadą priėjau dirbdamas Liuteronų liturgijos ir bažnytinės muzikos centre Hildesheime, kur galėjau perversti kelias dešimtis liuteronų giesmynų, XVIII a. išleistų vakarinėje ar pietinėje Vokietijoje: pastebėjau, kad juose pateikiama gerokai mažiau verstinių lietuviškų tekstų šaltinių nei Prūsijos vokiečių giesmynuose. Tik svarbiausios liuteronų giesmės – pirmiausia paties M. Lutherio klasikiniai kūriniai – patekdamo į visų Vokietijos arealų giesmynus, o kitų giesmių parinkimas neretai priklausydavo nuo vietinių aplinkybių ar nuo asmeniškų pažinčių: turint sąlygas rinktis tarp gausybės liuteronų sukurtų giesmių, dažnai į skirtingų arealų giesmynus patekdavo skirtingi „antraeiliai“ kūriniai.

Remiantis pateiktais faktais, pagrįsta teigti, kad Prūsija turėjo skirtingoms tautinėms grupėms bendrą giesmių lobyną, kurį būdavo galima laisvai koreguoti ar papildyti naujais kūriniais: svarbiausia tai, kad šis lobynas vokiečiams skambėdavo vokiškai, o lietuviams – lietuviškai.

Literatūra

- Citavičiūtė 2009 – Liucija Citavičiūtė. Įsruities apskrities bažnyčių ir mokyklų vizitacijos potvarkio *Recessus generalis* (1639) reikšmė lietuvių raštijai ir jo vykdytojas Danielius Kleinas. *Archivum Lithuanicum* 11, 90–62.
- Führer 1927 – Ruth Führer. *Die Gesangbücher der Stadt Königsberg*. Königsberg.
- Michelini 2005 – Guido Michelini. 1589 m. „Giesmes Duchauanas“: Lutherio „Geistliche Lieder“ lietuvių kalba. Vilnius.

⁶⁶ Tai 1781 m. *Giesmes šventos Bažnyčioje ir Namėj giedojamos su nobažnomis Maldomis į vienas Knygas suglaustos* ir 1806 m. *Senos ir naujos krikščioniškos Giesmės*.

Michelini 2007 – Guido Michelini. *Mažvydo „Giesmes Chrikszoniskas“: pirmas lietuviškas giesmynas*. Vilnius.

Michelini 2009 – Guido Michelini. *Mažosios Lietuvos giesmynų istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX a. pabaigos*. Klaipėda.

Michelini 2010 – Guido Michelini. 1612 m. „*Giesmes Chrikszonischkos ir Duchausnischkos*“: *renesansinio ciklo pabaiga*. Vilnius.

Michelini 2010a – Guido Michelini. „*Jß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmū Knygos*“: *Mörlino traktato pritaikymas poezijoje*. Vilnius.

Ostermejeris 1996 – Gotfrydas Ostermejeris. *Rinktiniai raštai*. Vilnius.

Guido Michelini

I LEGAMI DEGLI INNARI DEI LITUANI DI PRUSSIA FINO AL 1750 CON LE PUBBLICAZIONI USATE DAI TEDESCHI LOCALI

Riassunto

In seguito all'affermazione della riforma luterana in Prussia nel 1525, si aprirono nuove prospettive per lo sviluppo delle lingue nazionali, destinate a sostituire il latino, incomprensibile per molti.

La comunità dei lituani di Prussia pubblicò negli anni 1566–1570 la prima ampia raccolta di inni religiosi: le *Gesmes Chrikszoniskas* „Inni Cristiani“ di Mažvydas. Successivamente uscirono altre pubblicazioni di tipo analogo, che i lituani approntavano utilizzando gli inni delle raccolte precedenti e aggiungendo nuovi testi. Alla metà del XVIII secolo uscì l'innario in due parti curato da Adomas Frydrichas Šimelpenigis [Adam Friedrich Schimmelpfennig], che fu ristampato più volte senza cambiamenti essenziali fino alla vigilia della Seconda guerra mondiale.

Nell'articolo si sostiene l'ipotesi che i lituani di Prussia approntavano i loro innari tenendo conto in primo luogo delle raccolte di inni utilizzate dai tedeschi locali. A tal fine si stabiliscono i legami degli innari lituani pubblicati fino al 1750 con le pubblicazioni tedesche che venivano usate in Prussia. Dopo la pubblicazione dei *Geistliche Lieder und Psalmen/ durch D. Mart. Luther/ Und viel fromer Christen mit vleis zusammen geordnet und corrigiert* (Königsberg, 1588), che vanno ritenuti la prima ampia raccolta di inni in tedesco uscita in Prussia, i libri editi per la comunità tedesca lo-

cale iniziarono ad influenzare pesantemente i curatori degli innari lituani e coloro che con essi collaboravano.

Sulla base dei dati proposti si giunge alla conclusione che la Prussia aveva per i diversi gruppi nazionali un repertorio di inni comune, che poteva subire parziali modifiche e venire integrato con nuovi componimenti: la cosa più importante è che gli inni di questo repertorio erano codificati in tedesco per i tedeschi, ma in lituano per i lituani.